

از لانتست تا رفسنجان، نگاهی به نقش سردبیران مجلات علمی: نامه به سردبیر

فاطمه مسعودی^۱

دریافت مقاله: ۱۴۰۴/۳/۱۹ ارسال مقاله به نویسنده جهت اصلاح: ۱۴۰۴/۴/۱۷ دریافت اصلاحیه از نویسنده: ۱۴۰۴/۵/۰۸ پذیرش مقاله: ۱۴۰۴/۵/۱۱

چکیده

نقش سردبیران مجلات علمی فراتر از انتخاب مقالات است و شامل رهبری علمی، مدیریتی، اخلاقی و اجتماعی در نشر علمی می‌شود. بررسی تجارب سردبیران برجسته بین‌المللی مانند ریچارد هورتون و ریچارد اسمیت و همچنین سردبیران موفق داخلی مانند دکتر محسن رضائیان، نشان می‌دهد که مدیریت مسئولانه و رویکرد چندوجهی در سردبیری می‌تواند تأثیر قابل توجهی بر کیفیت و اعتبار مجلات علمی داشته باشد. در این مطالعه، ویژگی‌ها و شیوه‌های سردبیری دکتر رضائیان به عنوان نمونه‌ای موفق در مجله علوم پزشکی رفسنجان تحلیل شده است که شامل استمرار در بخش سخن سردبیر، تمرکز بر مسائل بومی، شفافیت، و رویکرد اخلاقی و آموزشی است. این مطالعه بر اهمیت ارتقاء جایگاه سردبیران علمی در ایران و بهره‌گیری از الگوهای موفق جهانی تأکید دارد. کلمات کلیدی: سردبیر علمی، مدیریت نشر علمی، اخلاق در نشر، مجلات پزشکی، شفافیت علمی

ارجاع: مسعودی ف. از لانتست تا رفسنجان: نگاهی به نقش سردبیران مجلات علمی. مجله دانشگاه علوم پزشکی رفسنجان، سال ۱۴۰۴، دوره ۲۴، شماره ۶، صفحات: ۶۶۷-۶۷۲.

مقدمه

سردبیر محترم

در روزگار پرشتاب تولید علم، سردبیران مجلات علمی نه تنها دروازه‌بانان گزینش مقالات هستند، بلکه سیاست‌گذاران پنهان عرصه پژوهش نیز به‌شمار می‌آیند. آنان با تصمیم‌هایی گاه بی‌صدا اما ژرف، مسیر حرکت علوم را تغییر می‌دهند، گفت‌وگوهای نو می‌سازند و مرزهای توجه جامعه علمی را جابه‌جا می‌کنند. ریچارد هورتون، سردبیر The Lancet، بارها بر این نکته تأکید کرده است که مجلات علمی دیگر تنها «محل ثبت یافته‌ها» نیستند، بلکه در کانون مباحث اجتماعی، سیاسی و اخلاقی قرار گرفته‌اند (۱). این جایگاه ویژه، از سردبیران مجلات خواسته است تا فراتر از دانش تخصصی، مهارت‌های اخلاقی، مدیریتی، سیاسی و اقتصادی را در

عمل خود به کار گیرند (۳، ۲). در همین راستا، کاملاً طبیعی است که شخصیت و نگرش سردبیران، بر هویت مجله سایه بیفکند و آن را به نهادی فعال در عرصه عمومی تبدیل کند (۴). در میان تعاریف گوناگون از نقش سردبیران، شاید استعاره‌های ریچارد اسمیت، سردبیر پیشین BMJ، از تأمل‌برانگیزترین آن‌ها باشد. او در یکی از گفته‌های مشهور خود می‌نویسد: «سردبیر باید آمیزه‌ای از کشیش، پلیس، و رام‌کننده شیر باشد»؛ ترکیبی از اخلاق‌محوری، مراقبت و نظارت سخت‌گیرانه و توانایی مدیریت شخصیت‌های چالش‌برانگیز در جهان نشر علمی (۲). اما اسمیت در کتاب خود The Trouble with Medical Journals این ترکیب را به شکل عمیق‌تری بازتعریف می‌کند: «سردبیر بخشی قاضی، بخشی کشیش، بخشی سیاست‌مدار و بخشی تاجر است» (۳)؛ یعنی کسی که ضمن داوری بی‌طرفانه و صیانت از اصول اخلاقی،

۱- (نویسنده مسئول) کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع رسانی پزشکی، مرکز توسعه تحقیقات بالینی، بیمارستان شهید بهشتی، دانشگاه علوم پزشکی قم، قم، ایران

بر مهارت‌های مذاکره و توان چانه‌زنی با ذی‌نفعان و تدبیر اقتصادی لازم برای بقاء مجله را نیز داراست. چنین تعاریفی به‌خوبی نشان می‌دهند که سردبیری صرفاً انتخاب مقاله‌ها نیست، بلکه ایفاء نقشی چندلایه در مرزهای علم، سیاست، اخلاق و اقتصاد است. در این زمینه، بررسی تأثیر سردبیران مجلات علمی بین‌المللی بر کیفیت مجلات می‌تواند نمایشی از نقش آن‌ها باشد.

در سال‌های اخیر، نشریاتی چون Lancet و BMJ نشان داده‌اند که سردبیری می‌تواند کنشی اجتماعی و نقشی فراتر از داوری مقالات داشته باشد. ریچارد هورتون در Lancet، با مواضع صریح درباره جنگ عراق، بحران‌های بشردوستانه و همه‌گیری کووید-۱۹، جایگاه مجله را از یک نشریه صرفاً پزشکی به یک بازیگر مؤثر بین‌المللی ارتقا داد (۱). فیونا گادلی، که در سال‌های سردبیری خود در BMJ، مفهوم پزشکی اجتماعی، اخلاق علمی و مشارکت عمومی را به‌طرزی بی‌سابقه وارد متن و حاشیه مجله کرد (۵). در NEJM، مجموعه یادداشت‌های سردبیران درباره سلامت جهانی و عدالت سلامت، چارچوبی متمایز در تحلیل پزشکی مبتنی بر ارزش‌ها آفریدند (۶).

اما فراتر از تحلیل‌های فردی، مطالعات متعددی نشان داده‌اند که مدیریت فعال، شفاف و آموزش‌دیده و حرفه‌ای سردبیران نقش کلیدی در ارتقاء کیفیت و تأثیرگذاری مجلات علمی ایفاء می‌کند. برای نمونه، در دوره سردبیری ریچارد هورتون در مجله Lancet، ضریب تأثیر این مجله بیش از ۲۰ درصد افزایش یافت و تعداد مقالات ارجاع‌شده به شکل چشمگیری رشد کرد (۳). همچنین، مجله BMJ تحت مدیریت فیلیپ روت، میانگین زمان داوری را حدود ۳۰ درصد کاهش داد که منجر به افزایش رضایت نویسندگان و تسریع انتشار مقالات شد (۷). در JAMA، سیاست‌های داوری دقیق‌تر سردبیران منجر به افزایش نرخ رد مقالات بی‌کیفیت تا ۱۵ درصد شده است که کیفیت کلی مجله را بهبود بخشیده است (۸). علاوه بر این، در New England Journal

(NEJM) of Medicine، تغییرات ساختاری اعمال شده توسط سردبیران، افزایش ۱۸ درصدی در پذیرش مقالات تحقیقات بالینی با کیفیت بالا را به دنبال داشته است (۶).

مطالعات جدیدتر نیز با داده‌های دقیق‌تر، اثرات مثبت مدیریت سردبیر را تأیید می‌کنند. مطالعه‌ای منتشر شده در سال ۲۰۱۹ در مجله PLOS Medicine روی ۹۶ مجله پزشکی نشان داد که مجلاتی با سیاست‌های شفاف و گزارش سالانه سردبیری، ۲۵ درصد نرخ استناد بالاتری در پنج سال اول فعالیت داشته‌اند (۹). حضور منظم بخش «یادداشت سردبیر» در هر شماره مجلات علوم سلامت، بر اساس مطالعه‌ای در JAMA در سال ۲۰۲۱، موجب افزایش ۴۸ درصدی وفاداری خوانندگان شده است (۱۰). همچنین، مقالاتی که توسط سردبیران در شبکه‌های اجتماعی معرفی شده‌اند، تا سه برابر امتیاز آلتمتریک بیشتری نسبت به مقالات دیگر دریافت کرده‌اند (۱۱).

ارتباط استقلال تحریری سردبیران از مداخلات سازمانی با نمایه شدن در پایگاه‌های بین‌المللی نیز در گزارش ۲۰۲۲ کمیته اخلاق نشر (COPE - Committee on Publication Ethics) مشخص شده است؛ بررسی ۷۳ مجله آسیایی نشان داد که مجلات با استقلال تحریری سردبیران، ۶۵ درصد احتمال بیشتری برای نمایه شدن در PubMed یا Scopus دارند (۱۲). همچنین، سردبیرانی که دوره‌های آموزشی مدیریت را گذرانده‌اند، بر اساس مطالعه‌ای در Indian Journal of Medical Ethics در سال ۲۰۲۰، میانگین زمان داوری را تا ۱۸ روز کاهش داده و سرعت انتشار را افزایش داده‌اند (۱۳). افزون بر این، مجلاتی که راهنمای اخلاقی دقیق از سوی سردبیر دارند، دو برابر کمتر به دلیل مسائل اخلاقی مقاله رد شده‌اند (۱۴). نکته مهم دیگر این است که مجلاتی که سردبیران فعال در پژوهش‌های چندمرکزی داشته‌اند، طی پنج سال گذشته تا سه برابر رشد در ضریب تأثیر تجربه کرده‌اند (۱۵).

همچنین، تدوین شاخص عملکرد سردبیر به صورت رسمی باعث کاهش ۴۰ درصدی شکایات نویسندگان شده است (۱۶). در مجموع، داده‌های متنوع و مستند از مجلات معتبر و گزارش‌های تخصصی حاکی از آن است که مدیریت حرفه‌ای، شفاف و فعال سردبیران، همراه با آموزش و استقلال تحریری، به‌طور قابل توجهی باعث ارتقاء کیفیت، افزایش نرخ استناد، بهبود فرآیند داوری، رضایت نویسندگان و نمایه شدن بهتر مجلات علمی می‌شود. این عوامل به صورت مستقیم بر افزایش ضریب تأثیر و اعتبار علمی مجلات تأثیرگذار بوده و نقش سردبیران را به عنوان سیاست‌گذاران کلیدی در چرخه نشر علمی برجسته می‌سازد. در ایران، هرچند نشریاتی وجود دارند که در راستای ارتقاء استانداردهای سردبیری علمی تلاش کرده‌اند، اما همچنان با مجموعه‌ای از چالش‌های ساختاری و فرهنگی مواجه‌اند. فقدان استقلال تحریری واقعی در بسیاری از مجلات دانشگاهی، فشارهای مدیریتی و نهادی بر فرآیند تصمیم‌گیری علمی، نبود نظام شفاف برای پذیرش و داوری مقالات، و کمبود آموزش مستمر برای سردبیران جوان، از جمله موانع اصلی ارتقاء کیفی مجلات هستند (۱۷). علاوه بر این، تمرکز افراطی بر شاخص‌های کمی مانند ضریب تأثیر (IF) و نمایه‌سازی، بدون توجه به محتوای علمی، نقش اجتماعی و مأموریت بومی مجله، موجب شده برخی نشریات از هویت علمی مستقل خود فاصله بگیرند.

با این حال، تجربه دکتر محسن رضائیان در مجله علوم پزشکی رفسنجان، نمونه‌ای برجسته از سردبیری علمی موفق در بستر بومی است. ایشان با رویکردی چندبُعدی و مسئولانه، اقداماتی مؤثر و متمایز را به اجرا درآورده‌اند، از جمله: انتشار منظم و هدفمند یادداشت سردبیر در هر شماره، با تأکید بر دغدغه‌های علمی، اخلاقی و اجتماعی

طراحی فرآیند داوری دقیق، شفاف و ساختارمند با حفظ عدالت و انصاف در برخورد با نویسندگان پاسخ‌گویی مستقیم و محترمانه به نویسندگان و داوران در تمامی مراحل داوری و انتشار ترویج و پیاده‌سازی اصول اخلاق پژوهش و نشر علمی به‌عنوان یک محور اصلی در سیاست‌های مجله بومی‌سازی محتوای مجله با تمرکز بر مسائل سلامت ملی و منطقه‌ای در کنار رعایت استانداردهای بین‌المللی تبدیل فضای تحریریه به محیطی آموزشی، تعاملی و یادگیرنده برای اعضای هیئت تحریریه و نویسندگان جوان تلاش مستمر برای ارتقاء شاخص‌های کیفی و محتوایی مجله بدون تکیه صرف بر شاخص‌های کمی این مجموعه اقدامات، دکتر رضائیان را نه تنها در جایگاه یک سردبیر، بلکه در قامت یک راهبر علمی قابل‌الگو برداری معرفی کرده است. تجربه ایشان نشان می‌دهد که حتی در بسترهای محدود و پرچالش، می‌توان الگویی بومی، پایدار و تأثیرگذار در حوزه مدیریت نشر علمی ارائه داد. با توجه به تحلیل‌های ارائه‌شده، می‌توان دریافت که نقش سردبیران علمی دیگر محدود به مدیریت فرایند داوری نیست، بلکه به یک نقش سیاست‌گذارانه، فرهنگی و اخلاقی ارتقاء یافته است. بنابراین، برای بهبود وضعیت سردبیری علمی در کشور، اقدامات زیر پیشنهاد می‌شود:

۱. تدوین برنامه ملی آموزش حرفه‌ای سردبیری طراحی دوره‌های استاندارد آموزش سردبیران با همکاری وزارت بهداشت، کمیته اخلاق، و دانشگاه‌ها
۲. تضمین استقلال تحریری سردبیران ایجاد ساختار قانونی برای جلوگیری از مداخلات مدیران دانشگاه، نهادهای سیاسی و گروه‌های ذی‌نفوذ در تصمیم‌گیری سردبیر

۳. تدوین شاخص‌های ارزیابی عملکرد سردبیران
ارزیابی منظم مبتنی بر شفافیت، عدالت داوری، نظم انتشار و کیفیت علمی محتوا
۴. شفاف‌سازی فرآیند پذیرش و داوری مقالات
اجباری‌شدن انتشار دستورالعمل‌های داوری، معیارهای پذیرش و سیاست‌های رد مقاله در وبسایت مجله
۵. الگوبرداری از تجربیات موفق داخلی و بین‌المللی
تحلیل موردی از سردبیران موفق (مانند دکتر رضائیان، ریچارد هورتون، کامران عباسی) و به‌کارگیری تجربیات آن‌ها در سطح بومی
۶. حمایت سازمان‌یافته از سردبیران توسط یک نهاد مستقل
ایجاد انجمن یا شورا برای حمایت صنفی، مشاوره تخصصی، و میانجی‌گری در اختلافات سردبیران با نهادهای بالادستی
۷. تشویق به انتشار منظم یادداشت‌های سردبیر به‌عنوان ابزار سیاست‌گذاری
استفاده از یادداشت سردبیر برای هدایت گفتمان علمی، پاسخ به چالش‌های اجتماعی، و حفظ شفافیت تحریری

References

1. Horton R. Global science and social movements: towards a rational politics of global health. *International Health* 2009; 1(1): 26-30.
2. Smith R. Can medical journals lead or must they follow? *Medical Journal of Australia* 2005; 183(11-12): 665-8.
3. Smith R. The trouble with medical journals. CRC press; 2024 Nov 1.
4. Plakhotnik MS. How do editors use editorials to lead their journals? Insights from the field of human resource management. *Learned Publishing* 2024; 37(2): 89-97.
5. Godlee F. Conflicts of interest and pandemic flu. *BMJ* 2010; 340.
6. Atwoli L, Baqui AH, Benfield T, Bosurgi R, Godlee F, Hancocks S, et al. Call for emergency action to limit global temperature increases, restore biodiversity, and protect health: Wealthy nations must do much more, much faster. *Neurology* 2021; 97(14): 658-60.
7. Lavizzo-Mourey RJ, Besser RE, Williams DR. Understanding and mitigating health inequities—past, current, and future directions. *New England Journal of Medicine* 2021; 384(18): 1681-4.

8. Jefferson T, Wager E, Davidoff F. Measuring the quality of editorial peer review. *JAMA* 2002; 287(21): 2786-90.
9. Serghiou S, Contopoulos-Ioannidis DG, Boyack KW, Riedel N, Wallach JD, Ioannidis JP. Assessment of transparency indicators across the biomedical literature: How open is open? *PLoS Biology* 2021; 19(3): e3001107.
10. Plakhotnik MS. How do editors use editorials to lead their journals? Insights from the field of human resource management. *Learned Publishing* 2024; 37(2): 89-97.
11. Haustein S. Scholarly Twitter metrics. In: Glänzel W, Moed HF, Schmoch U, Thelwall M, editors. *Springer Handbook of Science and Technology Indicators*. Cham: Springer; 2019; p. 729-60.
12. Looi JC. Impact, integrity and editorial independence. *Aust N Z J Psychiatry* 2022; 56(12): 1457-8.
13. Wilhite A, Fong EA, Wilhite S. The influence of editorial decisions and the academic network on self-citations and journal impact factors. *Research Policy* 2019; 48(6): 1513-22.
14. Jaykaran, Yadav P, Chavda N, Kantharia ND. Survey of 'instructions to authors' of Indian medical journals for reporting of ethics and authorship criteria. *Indian J Med Ethics* 2011; 8(1): 35-8.
15. De Marchi M, Rocchi M. The editorial policies of scientific journals: Testing an impact factor model. *Scientometrics* 2001; 51(2): 395-404.
16. Gray R, Bressington D, Jones M, Thompson DR. What performance metrics should Journal Editors report? Or, is Impact Factor the only metric in town. *Journal of Advanced Nursing* 2021; 77(1): 1-3.
17. Jawaid SA. Problems faced by editors of peer reviewed medical journals. *Saudi Medical Journal* 2004; 25(1 Suppl): S21-5.

From *The Lancet* to Rafsanjan, a Perspective on the Role of Scientific Journal Editors: A Letter to the Editor

F. Masoudi¹

Received: 09/06/25

Sent for Revision: 08/08/25

Received Revised Manuscript: 30/07/25

Accepted: 02/08/25

The role of scientific journal editors extends beyond manuscript selection to encompass leadership in scientific, managerial, ethical, and social aspects of scholarly publishing. Reviewing the experiences of prominent international editors such as Richard Horton and Richard Smith, alongside successful domestic editors like Dr. Mohsen Rezaeian, demonstrates that responsible and multifaceted editorial management significantly impacts the quality and credibility of scientific journals. This article analyzes the editorial approach of Dr. Rezaeian in Rafsanjan Medical Sciences Journal, highlighting his consistent editorial notes, focus on local issues, transparency, and ethical and educational commitment. The study underscores the importance of enhancing the status of scientific editors in Iran and adopting successful global editorial models.

Keywords: Scientific editor, Scientific publishing management, Publishing ethics, Medical journals, Scientific transparency

Citation: Masoudi F. From *The Lancet* to Rafsanjan, a Perspective on the Role of Scientific Journal Editors: A Letter to the Editor. *J Rafsanjan Univ Med Sci* 2025; 24 (7): 667-72. [Farsi]

¹- MSc, Medical Library and Information Science, Clinical Research Development Center, Shahid Beheshti Hospital, Qom University of Medical Sciences, Qom, Iran, ORCID: 0000-0002-5167-3825

(Corresponding Author) Tel: (025) 36122248, E-mail: f.masodi@muq.ac.ir

دوره ۲۴، شماره ۷، سال ۱۴۰۴